

Mandát, Jaroslav

K metodologii literárně folklórních vztahů

In: Mandát, Jaroslav. *Lidová pohádka v ruském vývoji literárním*. Vyd. 1.
Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960, pp. 7-20

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119150>

Access Date: 27. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Kapitola první

K METODOLOGII LITERÁRNĚ FOLKLÓRNÍCH VZTAHŮ

Ústní slovesnost a literatura rozvíjely se v Rusku v podmínkách třídní společnosti jako dvě ideově a umělecky odlišné slovesné oblasti. Každá z nich uchovávala si svou vlastní tradici a vývojové zákonitosti. Přitom však existovalo mezi nimi neustálé vzájemné působení. Jeho charakter byl ovšem v různých obdobích dějin ruské společnosti různý a výměna hodnot mezi literaturou a folklórem probíhala v různých formách. Dnes, kdy „i kdysi formalisticky zarytí hlasatelé jediného literárního proudu v literatuře jsou nuceni vahou faktů a vývoje začleňovat folklór do literatury“ (Frank Wollman),¹⁾ snažíme se postihnout společensko-historickou motivaci tohoto jevu a určit intenzitu a rozsah jeho projevů v obou oblastech slovesného umění. Vycházíme přitom z marxisticko-leninské koncepce lidové slovesnosti jako vysoce umělecké kolektivní tvorby širokých vrstev pracujících, vytvářené v určitých sociálních podmínkách tvůrčími silami lidu a vyjadřující jeho ideologii, jeho víru v konečné vítězství v národně a sociálně osvobozenkém boji, a dále ze zásady, zformulované Gorkým do výroku, že počátek literatury je ve folklóru.

Umělé písemnictví vyrůstalo v jistém smyslu z ústní lidové tvorby, která je svým vznikem starší a pomáhala literatuře v jejím zrodu. Knižní poezie čerpala i v dalším svém vývoji z tradované slovesnosti mnohá témata, ideje, způsoby uměleckého odrazu skutečnosti, motivy a dokonce celé syžety. Na druhé straně nelze nevidět, že literatura začala působit už v raném období svého rozvoje na ústní tradici, a to jak svým obsahem, tak zvláštnostmi svých uměleckých forem a jazykovými i stylistickými prvky. S šířením gramotnosti a s pronikáním psané a později tištěné knihy do lidových vrstev tento její vliv na folklór neustále sílil. Přísně historický a kritický přístup k lidověslovesnému materiálu umožňuje nám tvrdit, že literatura předstihla v určité etapě svého vývoje lidovou tvorbu slovesnou a stala se vedoucím druhem slovesného umění. V Rusku k tomu došlo podle B. N. Putilova v 18.—19. století.²⁾ Svě pojetí otázky badatel časově zpřesňuje na jiném místě své stati takto: „Už od poloviny 18. století zjevně sílí proces sblížení folklóru s umělou literaturou. Tento proces měl

oboustranný charakter. Působení literatury na lidovou tvorbu projevovalo se v několika formách. Zvláště znatelným se stalo k polovině 19. století, díky tvorbě velkých ruských spisovatelů-realistů — Puškina, Gogola, Lermontova a jejich následovníků.³⁾ Jiný sovětský literární historik — S. F. Jeleonskij — datuje tento jev až koncem 19. století. Píše doslova: „Osvojení literárně knižního materiálu pohádkami a bylinami zjevně silí teprve od konce minulého století, zatím co pro 18. století je mnohem charakterističtější opačný vliv — tradiční lidové pohádky na literaturu. Je to pochopitelné: lidová poezie, zejména pohádková, měla před dvěma sty nebo sto padesáti lety velký vliv v společenském a literárním životě. Vliv vyprávěcí literatury 18. století na ruské ústní pohádky, a tím spíše na byliny, byl ve své době zřejmě značně omezenější než jsme zvyklí soudit.“⁴⁾ Oba badatelé se v hrubých rysech shodují v tom, že umělá literatura převládla v procesu literárně folklórních vztahů až v druhé polovině 19. století. Názor S. F. Jeleonského, že v 18. století se uplatňovala na ruské půdě více jedna ze dvou stránek daného jevu, tj. působení ústní tvorby na literaturu, sdílí většina současných literárních vědců, např. D. D. Blagoj⁵⁾ a F. Wollman. Český slavista rozšiřuje jeho platnost na slovanské literatury vůbec a uvádí hned dvě příčiny větší ideově umělecké a společenské úkonnosti lidové slovesnosti u Slovanů v 18. století: poměr sociálně osvobozenské tematiky v obou částech slovesnosti a dobové kulturně historické podmínky (malá gramotnost obyvatelstva, šlechtice nevyjímajíc).⁶⁾

Základní rysy obou stránek procesu vzájemného vztahu a působení mezi individuální a kolektivní tvorbou slovesnou byly již určeny. Dnes se snažíme pochopit tento proces v celé jeho složitosti, určit jeho zákonitosti, ujasnit si jeho zvláštnosti v různých historických obdobích, svéráz v ruské literatuře a podobnosti a rozdílnosti s analogickým jevem u jiných slovanských národů atd. To je aktuální úkol soudobé socialistické literární vědy a folkloristiky. O nynějším stavu rozpracování problému píší autoři sovětského akademického sborníku o dějinách lidové tvorby slovesné toto: „Problém vzájemných vztahů folklóru a umělecké literatury na každé historické etapě není ještě zdaleka rozpracován a čeká taktéž na monografické studie.“⁷⁾ To vyplyne částečně i z dalšího našeho výkladu.

Otázce vzájemných vztahů mezi literaturou a folklórem věnovali pozornost již předrevoluční literární badatelé. Nenašli však správnou metodu jejího řešení. Když totiž zjistili, kdo ze spisovatelů čerpal z ústní tradice, odpovídali ve svých statích nanejdvůh na otázky, co z lidové poezie proniklo do autorova díla a odkud básník vzal epiteta, obrazy atd., zda z ruské lidové slovesnosti nebo z ukrajinské, běloruské apod. Tím se veškerý badatelský patos literárních pracovníků omezoval na hromadění velkého počtu paralel z folklóru k jednotlivým epizodám a slovním vazbám, k frazeologii a rytmice literárního díla. Literárním vědcům dokonce unikla skutečnost, že lidová epika a lyrika má svou vlastní uměleckou metodu, která se liší od umělecké metody kteréhokoliv individuálního díla knižní slovesnosti a že tedy nelze vytrhovat obrazy a epiteta z kontextu lidové písně, byliny nebo pohádky a mechanicky je srovnávat s daným literárním výtvozem. Užítím takovéto „stylistické“ metody při analýze např. „pohádek“ Kateřiny II. upadneme do neřešitelných rozporů. Kateřina II. se sice přiklonila formálně k folklóru, ale vytvořila díla, která jsou přes jistou vnější „stylistickou“ podobu s lidovou slovesností — objektivně protikladná ideově podstatě folklóru a tedy i ideově protikladná zájmům lidu. V takových a podobných případech se nej-

lépe vyjevují slabiny staré metody studia. Jejimi přirozenými následky byly ovšem i četné jiné omyly a nedostatky starší vědy. Tak např. badatelé ignorovali moment tvůrčího osvojení a zpracování lidověslovesných prvků tím či oním spisovatelem a nezkoumali jejich uměleckou funkci v literatuře. Blížkost literárního a folklórního díla vysvětlovali vždycky bezprostředním vlivem, přímým přejímáním. Nevšimli si, že v nejednom případě tkvěla příčina tohoto jevu v konkrétní historické skutečnosti, jež dala vznik analogickým motivům v ústní i knižní tradici, a dále v myšlenkové příbuznosti, jež podmínila i shodu uměleckého stylu obou částí slovesnosti. Nehodnotili rovněž projevy vzájemného působení literatury a folklóru z hlediska jejich pokrokovosti. Někdy se používaly fakty pronikání knihy do ústní poezie k podepření buržoazní teorie o lidové tvorbě slovesné jako „pokleslé kultuře“ vládnoucích tříd. Velmi často se přehlížela — a občas i popírala — velká úloha lidové slovesnosti v rozvoji staroruské literatury atd. Předrevoluční literární věda však nashromáždila přes všechny své metodologické chyby značný materiál, který bude nutno kriticky — bez paušálního odsudku a přezírání — zhodnotit a využít ke splnění těch úkolů, jež si marxisticko-leninská literární věda dnes klade.

V sovětském období stal se problém vzájemných vztahů mezi umělou a ústní slovesností jednou z nejdůležitějších otázek marxisticko-leninské literární vědy a folkloristiky. Příčin je několik. V oblasti studia literatury souvisí bezprostředně se základními problémy socialistické estetiky — s ideovostí a lidovostí, s uměleckým mistrovstvím a se vztahem ke kulturnímu dědictví; ve vědě o lidové tvorbě slovesné je opět úzce spjat s otázkou o podstatě folklóru, o periodizaci jeho dějin a o jeho dalším rozvoji. Ve světle marxisticko-leninské koncepcie lidu a lidové poezie, vyložené již Gorkým⁸⁾ a přetlumočené před čtyřmi lety V. I. Čičerovem⁹⁾ v článku *Literatura i ustnoje narodnoje tvorčestvo* je pak vztah literatury a folklóru jen dílčí otázkou širšího problému o úloze lidu v dějinách kultury a umění a jeho řešení má proto značný politický dosah.

Z hlediska tematického vyznačovala se dlouhou práce sovětských badatelů v dané vědní oblasti výrazným zaměřením především na ruskou literaturu 19. století. Analýzou Někrasovova díla byla vlastně vypracována nová metodologie studia folklorismu¹⁰⁾ ruské literatury vůbec. Zájem o otázku „sovětská literatura a folklór“ zintenzivněl teprve v posledním desetiletí. Rovněž 18. století muselo čekat delší dobu na nové zhodnocení. Podal je konečně D. D. Blagoj¹¹⁾. F. Wollman konstatuje s uspokojením tento fakt, rozšiřuje platnost badatelské koncepce kulturního vývoje v 18. století na Rusi na vývoj ostatních Slovanů a doplňuje ji výrazným zdůrazněním veliké úlohy ústní lidové tvorby ve vývoji jednotlivých slovanských literatur. „Dosud jsme byli zvyklí dívat se na dobu XVIII. století v slovanských literaturách jako na dobu tápání a mechanického napodobení. Unikal nám velký tvůrčí pohyb, který vytvářel literatury někde přímo jen z lidové tvorby, a síla výběru i osvojování toho, čeho bylo třeba,“¹²⁾ píše doslova F. Wollman a zjišťuje, že v oblasti studia literárně folklórních vztahů v obrozenském procesu v slovanských literaturách „je třeba ještě velmi mnoho práce na zhodnocení materiálu pěsenníků a skazočníků, materiálu, který už starší věda sestavila (např. Trubicyn, Sipovskij), ale který zůstává i v nejnovějším bádání, např. v znamenitém díle Blagého o literatuře XVIII. století pouze okrajovým pohledem.“¹³⁾ F. Wollman tu nejen vyvrátil staré pojetí 18. století ve vývoji slovanských literatur, ale určil též hlavní zásady jeho dalšího zkoumání.

Problematika vztahů mezi ústní lidovou slovesností a literaturou v ruském středověku zaujala sovětské badatele teprve v souvislosti s řešením otázky stylů, literárních hnutí a literárního boje v ruském 11.—17. století.¹⁴⁾ Přes řadu cenných prací, jež níže ještě uvedeme, je podnes problém „staroruská literatura a folklór“ nejméně rozpracován. Celé epochy ruské středověké literatury a tvorba mnohých autorů nejsou osvětleny z tohoto hlediska.

Naši pozornosti neuniká, že sovětská badatelé studují převážně jednu ze dvou stránek literárně folklórních vztahů, tj. úlohu ústní poezie v rozvoji umělé literatury. Je to dáno — i kromě již zmíněného literárně historického a politického významu problému — i hlediskem literárně výchovným: má pomoci mladým spisovatelům osvojit si vysoké umělecké mistrovství. Druhá část obecné otázky „literatura a folklór“, tj. vznik nových jevů v lidové tvorbě slovesné pod vlivem knihy, ustoupila v sovětské literární vědě poněkud do pozadí. Vyplývá to též z chápání umělé literatury jako vedoucí složky slovesného umění sovětského lidu. Působení písemnictví na ruskou ústní tradici osvětlili ve svých pracích I. N. Rozanov,¹⁵⁾ A. M. Novikovová,¹⁶⁾ M. K. Azadovskij,¹⁷⁾ A. M. Astachovová,¹⁸⁾ P. G. Bogatyrëv¹⁹⁾ aj. Zkoumání tohoto „rubu“ literárně folklórních vztahů je poutavé, materiálově náročné a pro literární vědu a folkloristiku nanejvýš významné.

V metodologii literárně folklórních vztahů dosáhli sovětská badatelé značných úspěchů. Téma naší práce nás nutí, abychom se seznámili s jejím rozvojem, dnešním stavem a s dalšími úkoly, jež si klade v dané oblasti současná literární marxisticko-leninská věda. Není to otázka snadná, vezmeme-li v úvahu, že bibliografický soupis všech starších a nových sovětských studií o tomto problému obsahuje podle našeho součtu více než půldruhého tisíce dat. Důkladné pojednání o nich vyžádalo by si již samostatnou knihu. Vytčený úkol splníme v hrubých rysech kriticko-bibliografickým přehledem nejdůležitějších prací o úloze folklóru v literatuře, jež vyšly v Sovětském svazu v posledních letech. To nám umožní proniknout do současného pojetí sovětského problému, učinit si představu o dějinách jeho zkoumání v období po Říjnu, poznat bohatou literaturu předmětu a pochopit hlavní tendence, v jejichž duchu jsou psána dnešní vědecká pojednání. Z tohoto hlediska má zvlášť velký význam stať A. M. Astachovové *Issledovaniya sovětskogo vremeni o roli folklora v russkoj literature*.²⁰⁾ Autorka sleduje vývoj sovětské metodologie problému, formuluje její současné principy a vytýčuje nové badatelské úkoly. Zaměření na metodologickou stránku otázky dovolilo A. M. Astachovové omezit se na analýzu pouze těch prací, jež nejlépe vyjadřují hlavní tendence literární a folkloristické vědy v tom či onom období. Rozeznává přitom tři základní vývojové etapy: 1. dvacátá léta; 2. třicátá léta a počátek čtyřicátých let; 3. poválečné období až po současnost. Léta válečná jsou tu považována za přípravnou dobu třetí fáze.

O předrevolučním studiu otázky hovoří A. M. Astachovová buď velmi stručně (např. o revolučně-demokratické kritice)²¹⁾ anebo dosti jednostranně. Její soudy o ruské buržoazní literární vědě neodpovídají dnešním názorům na otázky kulturního dědictví.²²⁾ Tento nedostatek se projevil mj. naprostým ignorováním prací F. I. Buslajeva a A. N. Veselovského o literárně folklórních vztazích. Snaha ukázat jen na rozdíly mezi předrevoluční a sovětskou literární vědou nedovolila autorce pochopit hlouběji význam vědecké tradice v sovětském literárně teoretickém myšlení. Příkrý tón k starším badatelům nezměnila A. M. Astachovová v podstatě ani dnes. Svědčí o tom její krátká odpověď na otázku

IV. mezinárodního sjezdu slavistů o vzájemném působení ústní a knižní tradice u slovanských národů.²³⁾

V první etapě sovětského literárněvědného bádání nebyl problém úlohy folklóru v literatuře — jak čteme dále v článku — správně osvětlen. Proletkult, RAPP a ještě silné nemarxistické ideologické proudy tu působily retardačně. Literární badatelé odpovídali ve svých pracích většinou jen na otázku, co čerpal básník z ústní tradice. Omezovali se na registraci folklórních prvků ve spisovatelově díle, na určení jejich pramenů a na jejich formální klasifikaci. Nekladli si ještě úkol vysvětlit, jaký smysl má lidová poezie v umělecké tkáni celého díla, jak se váže s jeho ideově uměleckým obsahem, jakou úlohu plní v jeho kompozici, proč se básník obrací k folklóru a jak souvisí charakter využití lidové tvorby slovesné s ideologickými názory a tvůrčími záměry básníků.

V třicátých letech došlo pod vlivem sociálně politických a kulturních událostí (likvidace RAPPu a RAPMu, přestavba literárně uměleckých organizací v roce 1932, I. sjezd sovětských spisovatelů aj.) ke značnému pokroku v metodologii studia vztahu umělé poezie k lidové slovesnosti. V stati významného sovětského folkloristy N. P. Andrejeva *Folklor i literatura*²⁴⁾ byla poprvé vyslovena správná myšlenka, že tvůrčí příklon spisovatelů k ústní lidové tvorbě je přímo závislý na jejich ideologických pozicích. „Proto je nutné vycházet pokaždé z konkrétní charakteristiky autora, z výkladu zaměření jeho tvorby; je nutné vysvětlit, jak skutečně zachází s tímto materiálem,“ praví doslova N. P. Andrejev. Jeho snaha odhalit ideové kořeny orientace literatury na lidovou poezii, ukázat na vliv společensko-politických názorů spisovatelů na jejich výběr a charakter zpracování folklórního materiálu, jinými slovy odpovědět především na otázku, proč se básník obrací k lidové tvorbě slovesné, stalo se hlavní tendencí třicátých let v dané vědní oblasti. N. P. Andrejev použil těchto svých metodologických principů o něco později při analýze Někrasovova literárního díla v stati *Folklor v poezii Nekrasova*,²⁵⁾ jež položila základy k neobyčejně obšírné literatuře na téma „Někrasov a folklór“.

Andrejevova základní myšlenka, že úlohu lidové slovesnosti v umělém písemnictví je třeba zkoumat především v spojitosti se spisovatelovými společensko-politickými pozicemi a s ideově uměleckými záměry jeho děl, zatlačila do pozadí dřívější určování, co přejal umělec z lidové tvorby slovesné, odkud čerpal materiál, kdy a jak pronikl do ducha folklóru atd. Zjišťování těchto faktů se považovalo nadále za důležitou, ale svým významem již jen průpravnou práci pro novou a hlubší vědeckou analýzu složitého literárního jevu.

Obě Andrejevovy stati jsou závažné též tím, že se v nich autor pokusil řešit otázku lidové slovesnosti v umělé poezii ve vztahu k uměleckému mistrovství, k problému, „jak (básník) skutečně zachází s tímto materiálem“. Vlastním zkoumáním Někrasovovy metody zpracování lidověslovesných prvků dospěl k zajímavému a z hlediska literárněhistorického velmi důležitému závěru: „Někrasov se nepodřizuje folklóru, ale zmocňuje se ho. Nemá slepou úctu před folklórem vůbec. Proto volně mění folklórní materiál a činí svá díla nesrovnatelně složitějšími. Mistr-umělec vnáší svá zlepšení do materiálu...“²⁶⁾ Tento aktivní básníkův vztah k lidové poezii označil badatel za typický pro Někrasova — revolučního demokrata. Andrejevův neobyčejně plodný podnět zůstal však v třicátých letech nevyužit a byl rozpracován až v období po druhé světové válce. Sověští literární vědci a folkloristé pokoušeli se tehdy zpřesnit a prohloubit obecně platné zásady. Tak např. M. K. Azadovskij vystoupil ve své stati

*Folklorizm Lermontova*²⁷⁾ proti úzkému biografismu ve výkladu vztahu literatury k ústní slovesnosti a zdůraznil naopak značný vliv soudobých literárních tradic na pronikání lidové poezie do básnickova díla. Zajímavou a svou podstatou velmi správnou myšlenku vyjádřil I. Kravčenko v článku *Solochovo i folklor*:²⁸⁾ čím blíže má spisovatel k lidu, tím organičtěji je jeho tvorba spjata s lidovým uměním; někdy je naprosto nesprávné hovořit o přímém nebo i nepřímém přejímání, neboť v takových případech „na půdě společných sociálních, ideových a tvůrčích pozic spisovatelů a tvůrců folklóru vznikají společné umělecké obrazy, motivy a témata“.²⁹⁾

Před několika měsíci otiskla V. D. Kuzminová ve „Slavii“ dosud neznámou stať M. N. Speranského o staroruské povídce 17. století *Skazanije o semí bogatyrjach*.³⁰⁾ Byla napsána v letech 1934—1938 a zachovala se v strojovém přepisu v archivu vdovy po vynikajícím ruském badateli. M. N. Speranskij tu dokazuje, že daná památka je svéráznou syntézou folklórních a literárních tradic, charakteristickou pro ruský literární proces 17. věku. K výkladu lidověslovesných motivů v „Skazanii“ přistupuje z tohoto metodologického hlediska: „Veškerá podstata (folklorismu povídky. — J. M.) nespočívá v pramenech a jejich původu, ale v tom, jak byly tyto prameny využity (podtrženo námi. — J. M.)“³¹⁾. Můžeme tedy doplnit A. M. Astachovovou v tom smyslu, že nejen N. P. Andrejev, ale i M. N. Speranskij se snažil řešit v třicátých letech vztahy slovesnosti umělé a tradované v souvislosti s otázkou uměleckého mistrovství.

Při určování ideologických pozic spisovatelů podlehli tehdy někteří literární pracovníci škodlivému vlivu vulgárního sociologismu, píše dále A. M. Astachovová. Tak např. Kolcov byl prohlášen za typického ideologa měšťanstva³²⁾ a Puškin za vyjadřovatele šlechtických názorů.³³⁾ Z těchto mylných hledisek se pak přistupovalo k interpretaci folklorismu obou básníků.

V třetí etapě dosáhl studium úlohy lidové tvorby slovesné v literatuře nového stupně. Na jeho metodologické zaměření, charakter a rozsah měly vliv důležité události na ideologické frontě (usnesení strany o otázkách literatury a umění z let 1946 a 1948 aj.) a spjaté s nimi změny ve vědeckém myšlení. Zvláště pozoruhodně vzrůstá zkoumání významu folklóru v rozvoji sovětské literatury. Měla na to vliv sama umělecká praxe sovětských spisovatelů, kteří stále více a více čerpali z lidových pramenů. Počet monografií, disertačních prací, speciálních studií a článků o literárně folklórních vztazích rostl rok od roku. K osvětlení otázky přispěli též básníci, jejichž tvorba vyrůstala na folklórním základě. V oblasti metodologie dospěla sovětská literární věda k názoru, že problém tvůrčího příklonu k ústní tradici je třeba řešit především v souvislosti s otázkou uměleckého mistrovství. Na první místo se nyní klade otázka, jak zpracoval básník lidověslovesné prvky a co vzniklo jejich přetavením v umělcově dílně. Nove práce o folklorismu sovětské a ruské klasické literatury — a to platí i pro naši současnost — charakterizují ty tvůrčí básnickovy metody, jež přeměnily lidové motivy, syžety, obrazy a výrazové prostředky v samostatné umělecké dílo vyjadřující vlastní myšlenky a city svého tvůrce. Výsledky konkrétního rozboru jednotlivých literárních jevů ukazují, že každý spisovatel má svůj způsob zpracování folklórního materiálu a že jeho principy jsou závislé na mnoha činitelích — na spisovatelově sociálně politické pozici, na svéráznosti tvůrčí individuality, na literární tradici a na konkrétně historické době, v níž umělec žije. Charakter interpretace lidové poezie není ovšem neměnný. Mnoho spisovatelů

začíná zpravidla prostým napodobováním kolektivního slovesného umění a končí hlubokým proniknutím do ducha lidové tvorby a jejího stylu. Mnohotvárnost vztahů mezi literaturou a folklórem je často určována zvláštnostmi ideově uměleckého záměru každého jednotlivého díla. Metoda ztvárnění lidové ústní tradice má u každého sovětského spisovatele nejen rysy individuální, ale i společné pro všechny básníky socialistického realismu. To je dáno stejným pojetím lidovosti a podstaty folklóru. Otázka, jak zpracovává umělec lidověslovesný materiál je vůbec velmi složitá a je v současné době předmětem usilovného studia, tvrdí A. M. Astachovová a dodává, že ještě méně byl osvětlen význam lidové tvorby jako prostředku k dosažení větší úkonnosti jazyka umělé literatury.

Na konci své stati hodnotí autorka dosavadní sovětská bádání o úloze folklóru v literatuře a vytyčuje nové úkoly. Zdůrazňuje, že sovětská literární vědci a folkloristé vypracovali správnou marxisticko-leninskou metodologii zkoumání problému: řeší ho v souvislosti s celkovým ideovým zaměřením spisovatelovy tvorby, s jeho snahou o skutečnou lidovost a rovněž v závislosti na uměleckém záměru jednotlivých literárních děl. Otázku metody zpracování lidové poezie považují za součást celkového problému uměleckého mistrovství. V četných konkrétních studiích se jim podařilo ukázat na mnohotvárnou úlohu lidové poezie v uskutečnění základního ideového záměru, ve vytvoření obrazů, v typizaci, v jazyce a stylu. Za obecný nedostatek téměř všech prací označuje A. M. Astachovová skutečnost, že básníkův vztah k folklóru je v nich vykládán bez přihlídnutí k celkovému literárnímu procesu a literární tradici, že jejich pisatelé neukázali na individuální a obecné rysy v básníkově vztahu k lidové poezii atd. Dnes stojí literární věda před těmito úkoly: vyložit dějiny folklorismu v ruské a sovětské literatuře v souvislosti s vývojem pojmu lidovost; ukázat mnohotvárné projevy literárně folklorních vztahů a typy práce s lidovou poezií, určující svéráz uměleckého mistrovství; napsat dílčí a zobecňující práce o jednotlivých spisovatelích a o celých obdobích literárního vývoje; rozšířit okruh zkoumaných jevů a prohloubit metodologická hlediska; věnovat větší pozornost mnohotvárné ideově umělecké funkci lidové slovesnosti v literární tvorbě.

Stať A. M. Astachovové je klíčem k pochopení obsahu a metodologického základu všech ostatních prací na dané téma, napsaných v poslední době. Jejich autoři dokreslují na materiálu nebo teoreticky prohlubují myšlenky, s nimiž nás badatelka seznámila.

Obecně teoretický charakter má citovaný již článek V. I. Čičerova *Literatura i ustnoje narodnoje tvorčestvo*. Autor v něm shrnuje a vlastními úvahami doplňuje názory sovětských folkloristů o literárně folklorních vztazích, vyslovené v průběhu rozsáhlé diskuse o lidové poezii z let 1948—1954.³⁴) Při výkladu historického procesu vzájemného působení a obohacování obou slovesností v ruském vývoji literárním opírá se o myšlenky M. Gorkého. Tak např. tvrdí, že v předtřídní společnosti mohla existovat jen kolektivní umělecká tvorba slovesná, neboť tvůrčí osobnost podléhala tehdy úplně představám a názorům plemene prvobytné obcíny. K štěpení kolektivní lidové slovesnosti na dvě ideově odlišné slovesné oblasti — literaturu a folklór — došlo až v třídní společnosti, v níž se obě rozvíjely jako umění antagonistických tříd. Přitom však existovalo mezi nimi neustálý styk a vzájemné působení. Sebeužší vztahy mezi literaturou a folklórem neodstranily však mezi nimi rozdíl ve způsobu tvoření děl, píše V. I. Čičerov a podtrhává kolektivní podstatu lidové poezie jako základní znak, odlišující ji od umělého písemnictví a určující svéráz jejího vzniku, kolo-

vání a dějin. Při výkladu literárně folklórních vztahů v sovětské epoše dospívá badatel k závěru, že mají někdy diskusní charakter. Je skutečně těžké řešit tuto otázku v době, kdy se charakter sovětského folklóru ještě plně nevyhranil.

Výrazem prvních pokusů sovětských badatelů o historické zobecnění dosud vykonané práce o folklorismu ruské a sovětské literatury a o podání celkového obrazu tohoto jevu na ruské půdě a jeho významu v ruském vývoji literárním jsou tři knihy z poslední doby: sborník statí *Russkaja sovětskaja poezija i narodnoje tvorčestvo*,³⁵⁾ čtvrtý svazek řady *Voprosy sovětskoj literatury*³⁶⁾ a práce S. F. Jelesonského *Literatura i narodnoje tvorčestvo*.³⁷⁾

První z těchto knih — *Russkaja sovětskaja poezija i narodnoje tvorčestvo* — je kolektivním dílem devíti autorů: K. Čistova (úvodní stat *Velikij istočnik*), I. Eventova (*Dem'jan Bednyj i narodnoje tvorčestvo*), Dm. Moldavského (*Majakovskij i folklor*), E. Litvinové (*Master sovětskoj pesni, M. Isakovskij*), L. Šeptajeva a A. Filatovové (*A. Tvardovskij i narodnaja lirika*), A. Dymšice (*Zametki o tvorčestve S. Maršaka*), Vl. Bachtina (*Stanovlenija stilja, A. Prokof'jev*) a S. Vladimirova (*Putěm pesni: A. Surkov*). Vstupní článek K. Čistova je prvním pokusem o podání celkového obrazu vzájemných vztahů sovětské poezie a folklóru v souvislosti s historickým vývojem sovětské literatury. Autor tu formuluje základní metodologická hlediska problému, známá nám již v hrubých rysech z článku A. M. Astachovové, pojednává dosti podrobně o podstatě sovětské lidové tvorby slovesné a pokouší se určit svérázné rysy tvůrčího příklonu sovětských básníků k folklóru. Jeho myšlenky tvoří vnitřní pojítko žánrově jinak různorodých statí knihy. Některé z nich mají charakter monografického přehledu, zachycujícího celý spisovatelův umělecký vývoj nebo jeho základní etapy. Jiné pojednávají jen o některých hlavních liniích v básnickové tvorbě. Kniha jako celek odpovídá na tyto otázky: co čerpají sovětská básníci z folklóru, proč čerpají a hlavně jak zpracovávají jeho prvky ve svých dílech. Pro pisatele studij je příznačná snaha osvětlit vztahy sovětské literatury k současnému folklóru (např. k revoluční písni, bojové častušce, satirickému skazu a současné lidové lyrické písni), ukázat na úlohu lidové poezie ve formování metody socialistického realismu (obrazného vidění skutečnosti, stylu básníků a jejich mistrovství) a vyloužit způsoby zpracování folklórních pramenů, dosavadní úspěchy a některé omyly v této práci atd. Značná pozornost je věnována i zpětnému vlivu sovětské poezie na ústní slovesnost. Na osudu písni Demjana Bědného, M. Isakovského, básně „Vasilij. Torkin“ aj. sledují tu badatelé proces folklorizace literárních děl současných spisovatelů. Kniha je „počátkem vážné rozpravy“ — jak ji nazval jeden z jejích recenzentů³⁸⁾ — o tvůrčím příklonu sovětské poezie k velkému prameni — k lidové tvorbě slovesné. Její statí jsou často prvními hlubšími sondami v dosud neprobádané vědní oblasti a vyčerpávajícího výkladu nepodávají. Přinášejí mnoho cenného materiálu (např. o folklorismu S. Maršaka) nebo v nich autoři prohlubují myšlenky, jež vyslovili již dříve. Z hlediska metodologického jsou napsány v duchu těch zásad, o nichž jsme výše hovořili.

Sovětská recenzenti vytkli sborníku některé nedostatky. Tak např. B. Putilov se domnívá, že někteří autoři plně nedocenili úlohu klasického folklórního dědiectví v rozvoji sovětské poezie a dále že ztotožnili vztah literatury a folklóru s širším problémem — se vztahem spisovatelů ke kulturním tradicím vůbec, čímž přirozeně přecenili úlohu lidové poezie ve formování básnickova stylu, atd.³⁹⁾ Včelku však byla publikace velmi kladně přijata sovětskou kritikou a je

jí přikládán stejný význam jako starším pracím na toto téma, tj. sborníkům *Literatura i fo'klor* (Sbornik statej. Goslitizdat, Moskva 1938) od A. L. Dymšice a *Literatura i fo'klor* (Očerki i etjudy, Goslitizdat, Leningrad 1938) od M. K. Azadovského, jehož památce je námi recenzovaná nová kniha též věnována.

Druhý uvedený sborník — *Voprosy sovetskoy literatury. Fo'klor v russkoj sovetskoy literature* — prohlubuje tematicky a metodicky obsah první práce. Větší část publikace — *Issledovanija* — zahrnuje devět statí: B. N. Putilova (*O nekotorych problemach folklorizma sovetskoy literatury*), M. A. Šnejersonové (*Fo'klor v povesti M. Gor'kogo „Foma Gordejev“*), V. A. Zacharovové (*Fo'klor v povestjach M. Gor'kogo „Detstvo“ i „V ljudjach“*), I. S. Pravidinové (*Tvorčestvo V. Majakovskogo 1917—1924 godov i russkij fo'klor*), A. N. Lozanovové (*Narodnopoetičeskije motivy v romane M. Solochova „Tichij Don“*), N. V. Novikova (*Roman St. Zlobina „Stepan Razin“ i narodnopoetičeskoe tvorčestvo*), P. S. Vychodceva (*A. Tvardovskij i narodnopoetičeskoe tvorčestvo*), E. Š. Litvinové (*Narodnopoetičeskaja reč' v tvorčestve M. V. Isakovskogo*) a A. M. Astachovové (*Issledovanija sovetskogo vremeni o roli fo'klora v russkoj literature*). Vstupní článek B. N. Putilova má charakter úvodu. Autor znovu zdůrazňuje význam lidové tvorby slovesné v rozvoji sovětské literatury a zabývá se podrobněji otázkou umělecké metody jejího zpracování v dílech klasiků sovětské literatury. Jeho myšlenky v mnohém doplňují vývody A. M. Astachovové v její již zmíněné stati. Ostatní studie rozpracovávají na konkrétním materiálu otázku folklóru v sovětské literatuře. Některé z nich se tematicky úzce pojí s prvním sborníkem a všimají si vztahu sovětských básníků k lidové poezii. Jiné pojednávají o folklóru jako základu sovětské prózy. Obsah všech prací potvrzuje správnost téze, že „všestranné studium tvůrčí osobnosti mnohých autorů je nemožné bez osvětlení jejich tvůrčích vztahů k folklóru“ (A. M. Astachovová). Široký problém „Gorkij a folklór“, „Zlobin a folklór“ atd. řeší se tu sice většinou na jednom dvou dílech předních sovětských spisovatelů, avšak důsledná aplikace nových metodologických hledisek umožňuje často nové pohledy na sovětskou literaturu. Jinak můžeme opakovat o uvedených statích to, co jsme řekli o prvním sborníku: jsou jen příspěvky k otázce folklorismu sovětského slovesného umění, dobrým odrazovým můstkem pro další bádání.

Velmi cenná je druhá část knihy — *Bibliografija*. Její autorka M. Ja. Meľcová pokouší se tu poprvé sebrat a systematizovat veškerý materiál o vzájemných vztazích sovětské literatury a folklóru z let 1935—1955. Uvádí celkem 776 údajů v přehledném podání a s jmenným ukazatelem na konci. Analogická práce pro studium problému „ruská klasická literatura a lidová tvorba slovesná“ nám dnes ještě chybí. Táž autorka sestavila bibliografii autoreferátů disertací o problémech lidové slovesnosti, zachycující vědecká pojednání z let 1949—1955. Z hlediska našeho tématu je důležitá zejména její poslední část (šestá).⁴⁰ Bibliografické soupisy M. Ja. Meľcové — i když nejsou podle autorčiných slov úplné — obsahují všechny nejdůležitější fakty a jsou nepostradatelnou pomůckou pro další řešení problému vztahu sovětské literatury k lidové poezii.

Třetí práce — kniha prof. S. F. Jeleonského *Literatura i narodnoje tvorčestvo* — podává bohatý přehled historického vývoje vzájemných vztahů ruské literatury a lidové ústní tradice od nejstarších památek až po Někrasova

a Saltykova-Ščedrina. Autor se tu pokouší na základě nových metodologických zásad o zobecnění ohromného vědeckého materiálu. Ukazuje, jak ruská literatura rostla, čerpajíc neustále z bohaté pokladnice lidového slovesného umění, určuje hlavní vývojové linie folklórního tématu v staroruském písemnictví, v literatuře 18. a zejména 19. století, ilustruje na konkrétních příkladech různé formy literárně folklórních vztahů, všímá si mnohotvárných metod a způsobů využití lidovėslovesných prvků u jednotlivých spisovatelů, literárních škol atd. Význam knihy nesnižuje skutečnost, že je zároveň určena pro pedagogickou praxi. To se sice odrazilo na její kompozici a na výběru studované látky podle osnov sovětské střední školy, avšak neubírá jí to na vědecké závažnosti.

Publikace má čtrnáct kapitol. V prvních dvou píše autor o pronikání folklóru do ruské literatury od dob jejího vzniku až po 17. století včetně. Třetí a čtvrtá kapitola jsou věnovány 18. století. Zbývající část knihy (kapitoly 5.—14.) obsahuje výklad o folklorismu největších spisovatelů 19. století — Žukovského, děkabristů, Gribojedova, Puškina, Lermontova, A. Ostrovského, Někrasova a Saltykova-Ščedrina. Každá kapitola má celkem stejnou strukturu. Na začátku odpovídá S. F. Jeleonskij na otázku, proč pronikala lidová poezie do umělé slovesnosti v tom či onom období, přechází pak k řešení problému, co čerpala literatura z folklóru a podstatnou část věnuje výkladu, jak zpracovávali spisovatelé folklórní prvky. Folklorismus jednotlivých básníků je vyličen v jeho vývoji a v závislosti na umělcových ideově estetických názorech. Konkrétním rozborem nejlepších děl ruské literatury podařilo se autorovi vykreslit pěkný obraz literárně folklórních vztahů v dějinách ruské slovesnosti. Zvládl s neobyčejnou erudicí nejnovější výsledky sovětského literárněvědného bádání, dovedl je aplikovat při zkoumání složitého slovesného jevu a dokázat jejich vědeckou platnost. A to je jeden z hlavních kladů jeho práce. Pokud si se postihnout její obsah se zvláštním zřením k stránce metodologické.

V první kapitole *Drevnejšije pamjatniki russkoj literatury. Letopis' i jeje narodnopoetičeskije istočniki*. „Slovo o polku Igorevě“ i narodnaja poezija zobecňuje autor četnou vědeckou literaturu, např. na téma „Slovo o pluku Igorově a lidová poezie“⁴¹) aj. — Druhá kapitola *Russkaja literatura XIII—XVII vekov i ustnoje narodnoje tvorčestvo* rozpadá se podle tradiční literární periodizace na tři části. Sblížení folklóru se staroruským písemnictvím v prvním historickém období (vpád Mongolů na Rus) vysvětluje S. F. Jeleonskij hlubokým vlasteneckým citem obou slovesností. V epoše sjednocování a vítězství centralizace ruského státu vytvořila se však nová politická ideologie, která znemožnila integraci ústní tradice do literatury. Bránila tomu ideová a stylistická nabubřelost knižní slovesnosti. Folklór si však našel již tehdy cestu do knihy „masového“ čtenáře (např. do *Povesti o Petre i Fevronii*). V 17. století působí lidová tvorba slovesná na umělé písemnictví v míře dosud nevídané. S. F. Jeleonskij ukazuje na sociálně politické a kulturně historické příčiny tohoto jevu, charakterizuje vztah masové literatury k ústní tradici a určuje stupeň folklornosti lyrických písní P. A. Kvašnina-Samarina. Lidovėslovesné prvky v *Žitii protopopa Avvakuma* mají podle badatele své kořeny v lidových momentech jinak velmi složité spisovatelovy myšlenkové soustavy.

O prvních dvou třetinách 18. století pojednává kapitola *Rukopisnaja literatura XVIII veka i folklor. Svojeobrazije russkogo klassicizma i jeho tesnaja svjaz' s ustnonarodnym tvorčestvom. Lomonosov i narodnaja poezija*. Dokazuje se tu na příkladech, že charakter folklorismu literatury je závislý na společensko-

politické situaci dané doby, na třídnosti literární estetiky a na pojetí lidu a jeho úlohy v dějinách společnosti. Při řešení problému vzájemných vztahů psané literatury a folklóru naráží S. F. Jelesonskij na obecně známou skutečnost: nebyly dosud napsány dějiny psané literatury v celém jejím ideovém a žánrovém rozsahu. Tvořila však tehdy s lidovými tisky (lubki) základní beletristický fond a byla těsně spjata s širokými lidovými vrstvami.⁴²⁾

Vztahy literatury a folklóru nabyly na konci 18. století nové povahy a značné intenzity a dostalo se jim nejlepšího výrazu v Radiščevově tvorbě. Tuto myšlenku rozvádí autor v kapitole *Ruskaja literatura poslednej trebi XVIII veka i jeje otnošenija k folkloru*. A. N. Radičev i narodnaja poezija.⁴³⁾

Za určitý nedostatek dosud uvedených částí práce S. F. Jelesonského považují málo pečlivé citování pramenů. V dalším výkladu jsou bibliografické údaje častější a úplnější.

Prvními třemi kapitolami o 19. století — *Načalo XIX veka. Poezija V. A. Žukovskogo. Narodno-poetičeskaja starina v jeho proizvedenijach — Pesni dekabristov — Komedija „Gore ot uma“*. *Narodnost jeje reči*. A. S. Gribojedov o ruskom narode — dokazuje badatel znovu závislost literárně folklórních vztahů na sociálně politických pozicích spisovatelů a na jejich pojetí lidu v společensko-historickém vývoji. Tak např. konservativně monarchistická ideologie Žukovského a jeho panský vztah k prostému člověku určily charakter umělecké interpretace lidové poezie. Básník vnášel po svých „folklórních“ děl silné prvky estetických norem „vyšších“ nelidových společenských vrstev. Už jeho současníci nazývali ho „pohádkářem z panského domu“ a odlišovali jeho „pohádky“ od „pohádek ze selské jizby“.⁴⁴⁾ Folklorismus děkabristů byl ovšem mnohem demokratičtější, ale nelze ho přeceňovat. Mnohem pokrokovější koncepci lidu měl Gribojedov. Kapitola o jeho vztahu k lidu a ústní tradici přináší nový materiál a je myšlenkove hluboce propracována. Výklad o Žukovském a děkabristech trpí schematicismem. Autor tu setrívá na starších představách a uniklo mu např., že současná sovětská věda nevidí jen stíny, ale i historické zásluhy Žukovského básnické činnosti, a to i v jeho uměleckém ztvárnění folklóru.⁴⁵⁾ Rovněž tvrzení, že všechny agitační písně děkabristů jsou málo zdařilými pokusy o společný jazyk s lidovou poezií, že do selského lidu nepronikly, že všichni děkabristé se báli lidové revoluce atd. má sotva absolutní platnost. Nelze např. nevidět, že v písni *Ach, tošno mne ...* vkládá Rylejev do úst sedláka přímou výzvu k lidovému povstání.

V kapitole *Basni I. A. Krylova. Svjaz' ich s narodnymi poslovicami i skazkami* je názorně vyložen básníkuv způsob zpracování pohádkového eposu a lidových přísloví v jeho bajkách. Na toto téma bylo napsáno již několik studií,⁴⁶⁾ ale dosud postrádáme speciální práci o celkovém problému „Krylov a folklór“.

K četbě kapitoly A. S. Puškin i narodnoje tvorčestvo, „*Ruslan i Ljudmila*“, *pesni o Stepane Razine, skazki*, „*Kapitanskaja dočka*“ přistupujeme již dosti připraveni staršími pracemi, z nichž některé S. F. Jelesonskij uvádí v bibliografických odkazech. Puškinův folklorismus je vyložen ve vývoji a nejzajímavější částí kapitoly je charakteristika básnickovy metody zpracování lidových pohádek. Vysoké mistrovství interpretace lidověslovesného materiálu je osvětleno analýzou děl z poslední období tvůrčí činnosti velkého básníka — „*Rusalky*“ a „*Kapitánské dcerky*“.

Snad nejlepší statí knihy je kapitola *Tvorčestvo M. Ju. Lermontova i folklor*. „*Vadim*“, „*Pesnja pro kupca Kalašnikova*“. Na rozdíl od ostatních částí publi-

kace najdeme tu téměř úplnou bibliografii předmětu. Ve vývoji spisovatelova vztahu k lidové tvorbě slovesné rozeznává autor dvě kvalitativně odlišná období. Jejich historickým dělítkem je „Pesnja pro kupca Kalašnikova“ z r. 1837. V ní se Lermontovovi poprvé podařilo dokonale spojit folklórní formu s lidovým obsahem. O to do té doby jen usiloval. Kapitola odpovídá vcelku na dvě otázky: jak a proč dospěl Lermontov k napsání „Písně“, v níž promluvil hlasem lidu.

Stručný, ale velmi výstižný a poučný je výklad o Gogolově vztahu k lidové pohádce v kapitole *Gogol i narodnaja poezija*. „Večera na chutore bliz Dikan'ki“, „Taras Bulba“. Spisovatelův způsob ztvárnění folklórního materiálu byl — jak vyplývá ze slov S. F. Jeleonského — naprosto samostatný a hluboce lidový. Gogol zasazoval s velkou oblibou svá díla do bohatého etnografického rámce.⁴⁷⁾

V prvních desetiletích 19. století psala celá plejáda veršotepců — Merzljakov, Deľvig, Cyganov, Dolgorukov, S. Glinka, Neledinskij-Meleckij a jiní — „ruské písně“, tj. literární písně ve stylu lidové lyriky. Napodobovali více či méně zdařile jen vnější formu lidové poezie, neboť třídní hlediska jim nedovolila proniknout do světa lidového myšlení.⁴⁸⁾ Písně v duchu folklóru vytvořil teprve Kolcov. Hovoří se o tom v první části kapitoly *Pesenaja lirika A. V. Kolcova*. „Kosar'“ A. N. Ostrovskij. *Narodnyje istoki jeho tvorčestva*. „Groza“, „Sneguročka“. V pojednání o Ostrovském ukazuje autor na široký folklórní horizont ruského dramatika, který si zvláště oblíbil lidová přísloví a písně. Vrcholem jeho tvůrčího osvojení ústní tradice je „jarní pohádka“ „Sneguročka“ z roku 1873.

Folklorismus Někrasova a Saltykova-Ščedrina, kteří nejlépe vyjádřili v umělecké formě — poezii a próze — myšlenky ruské revoluční demokracie, osvětlují poslední dvě kapitoly. V stati o Někrasovovi *Folklor v poezii N. A. Někrasova*. „Moroz — Krasnyj nos“, „Komu na Rusi žit' chorošo“, *pesni v narodnom stile*, napsané na základě obšírné literatury⁴⁹⁾ autor vyzvedává básníkův neobyčejný zájem o lidové písně a tzv. „malé folklórní žánry“. Menší vliv měly na jeho tvorbu historické druhy ústního lidového eposu — historické písně, byliny a pohádky. Při analýze 32 „pohádek“ v kapitole „Skazki“ *M. Je. Saltykova-Ščedrina i ich folklornyje korni* odpovídá badatel na otázky, proč a jak zpracoval spisovatel syžety, obrazy a motivy lidových rozprávek. Vliv lidové slovesnosti odrazil se ve větší či menší míře ve všech dílech ruského satirika. Byla o tom napsána speciální studie,⁵⁰⁾ kterou S. F. Jeleonskij sice cituje, ale neuvádí podrobněji její myšlenky. Českému čtenáři je bohužel zatím nedostupná.

O historické zobecnění folklorismu ruské a sovětské literatury v užším rámci, tj. v tvorbě některých předrevolučních a sovětských spisovatelů, pokusilo se nedávno několik badatelů. Metodologický základ jejich prací tvoří známé nám již principy. Tak např. M. G. Kitajnik hovoří v monografii o D. N. Maminu-Sibirjakovi⁵¹⁾ o lidových pramenech básníkovy díla, o jeho názorech na ústní poezii, o kladném vlivu revolučně demokratické koncepce folklóru na spisovatelovo hluboké proniknutí do podstaty lidové písně, na postižení jejího svérázu a odrazu v ní společenských protikladů atd. Zvláště vyzvedává zájem D. N. Mamina-Sibirjaka o dělnický folklór a podává ucelený obraz jeho tvůrčího příklonu k slovesnému umění ruského lidu — od stylizace v rané tvorbě až po mistrovské ztvárnění v pozdějších románech, povídkách a dět-

ských pohádkách. V roce 1955 vyšlo druhé vydání knihy K. Čukovského⁵²⁾ o umělem mistrovství N. A. Někrasova. Jedna její kapitola — *Rabota nad folklorom* — je skvělou aplikací současných metodologických hledisek na básnickou tvorbu. Totéž můžeme říci o studiích E. S. Litvinové⁵³⁾ o poezii M. Isakovského, A. Batina a L. Skorinové o P. P. Bažovovi,⁵⁴⁾ I. S. Eventova o Demjanu Bědném⁵⁵⁾ aj.

Proti případné námitce, že jsme neuvedli starší a všechny nové studie o vzájemných vztazích ruské klasické (18. — poč. 20. stol.) a sovětské literatury k ústní poezii, odkazujeme zvidavějšího čtenáře na naši stať *Sovětská literární věda o literárně folklorních vztazích*.⁵⁶⁾ Práce, jež jsme tu uvedli, dokreslují naše představy o tematickém rozsahu sovětského bádání v dané vědní oblasti a potvrzují platnost zmíněných současných metodologických hledisek. Nebudeme je zde rozebírat, abychom se neopakovali.

V zkoumání otázky „staroruská literatura a folklór“ uplatňují sověští literární mediaevalisté tytéž metodologické principy. Přihlízejí ovšem k zvláštnostem slovesného materiálu 11.—17. století. Překonali dřívější způsob mechanického srovnávání vnějších stylistických shod mezi oběma oblastmi slovesného umění a snaží se proniknout do podstaty daného jevu, postihnout literární dílo ve vši jeho životní konkrétnosti. Nové metodologické principy a úkoly studia této otázky vložila v roce 1949 V. P. Adrianovová-Peretcová ve své programové stati *Drevnerusskaja literatura i folklor*.⁵⁷⁾ Problém vzájemných vztahů staroruské literatury a ústní poezie musí být podle ní řešen z hlediska třídní podstaty studovaných literárních památek a jeho zkoumání má charakter srovnávacího studia dvou světových názorů a dvou uměleckých metod. Ty se v určitých sociálně historických podmínkách sblížovaly, ba někdy úplně shodovaly, avšak jindy se opět diametrálně rozcházeły. Badatel musí určit příčiny tohoto jevu, odpovědět především na otázku, proč staroruský spisovatel čerpal z folklóru, a dále na otázky, co čerpal z mnohotvárné a třídně nejednotné lidové ústní slovesnosti a jak ji zpracovával ve svém díle. Bez analýzy třídního charakteru studovaných jevů nelze na tuto otázku uspokojivě odpovědět. Tato metodologická zásada musí podle autorky tvořit základ studia problému. V tomto duchu píše V. P. Adrianovová-Peretcová několik statí na dílčí témata o úloze folklóru v ruské středověké literatuře.⁵⁸⁾ Týchž metodologických hledisek se přidržují autoři nových statí o folklorismu staroruské literatury — D. S. Ličačev,⁵⁹⁾ A. N. Robinson,⁶⁰⁾ M. V. Nikolajevová,⁶¹⁾ M. O. Skripil,⁶²⁾ G. N. Moisejevová,⁶³⁾ I. P. Lapickij,⁶⁴⁾ V. D. Kuzminová,⁶⁵⁾ B. N. Putilov,⁶⁶⁾ S. F. Jeleonskij⁶⁷⁾ aj. Na celou řadu konkrétních faktů využití folklorních děl v ruském písemnictví 11.—17. století poukázali autoři prvního pokusu o marxisticko-leninské dějiny ruské lidové tvorby slovesné,⁶⁸⁾ pisatelé příslušných článků v ústředním orgánu sovětské mediaevalistiky *Trudy otdela drevnerusskoj literatury*, sv. I.—XVI., 1934—1960, kniha *Istorija kulturny drevnej Rusi*⁶⁹⁾ aj. Důkladnou analýzou památek staroruské literatury podařilo se sovětským badatelům odhalit stopy těch folklorních děl, jež se nám nezachovaly v pozdějších zápisech.⁷⁰⁾ To rozšířilo naše znalosti ústní tradice Kyjevského státu a století následujících. Sověští folkloristé ukázali též na některé fakty přechodu knižních děl do folklóru a vystopovali jejich osudy v slovesnosti tradované. Bylo započato se studiem zvláštní skupiny památek, nacházejících se v staroruských rukopisných sbornících (tzv. „povestj“, „istorij“, „skazanij“) a považovaných badateli buď za zápisy bylin anebo za reprodukce bylenných

syžetů, a dále povídek, jež vyrostly už úplně z ústních bylin nebo pohádek.⁷¹⁾

Sovětská literární vědci si jasně uvědomují, že otázka uvedení folklóru do staroruské literatury je součástí její lidovosti. Pokusili se proto o její novou koncepci, avšak dosud bez úspěchu.⁷²⁾ Otázka zůstává dodnes otevřena. Tato skutečnost a dále fakt, že postrádáme kritické zhodnocení výsledků studia problémů „staroruská literatura a folklór“ a bibliografický soupis všech prací na toto téma, značně ztěžují zkoumání v této vědní oblasti.

Po překonání krize, do níž upadlo historicko-srovnávací studium, zdůrazňují dnes sovětská literární vědci jednomyslně, že problém vzájemných vztahů ruské literatury a lidové poezie nelze vyřešit v celém rozsahu bez pohledu za rámec národní slovesnosti, bez historicko-srovnávacího studia vzájemných vztahů a vzájemného působení mezi ústní tradicí a písemnictvím u různých slovanských národů na všech dějinných etapách jejich vývoje. To je nový a velmi důležitý metodologický princip, který vnáší soudobá marxisticko-leninská literární věda do zkoumání naší problematiky. L. S. Šeptajev podepřel tuto myšlenku hned dvěma příklady: vliv srbského eposu na ruskou literaturu 17. století (zápisy písní pro Richarda Jamese) a vliv ruské literatury (Mamajevovo pobojiště) na srbskou píseň (o junáku Petrovi) v 14.—16. století.⁷³⁾ Nejhluběji promyslel a vědecky zdůvodnil závažnost nového metodologického principu — a to v širokém rámci slovanských literatur — přední český slavista prof. F. Wollman ve svých nových pracích — v stati *Lidová slovesnost v jazykově literárním obrození u Slovanů*⁷⁴⁾ a nejnověji v knize *Slovanství v jazykově literárním obrození u Slovanů*.⁷⁵⁾ Badatel píše: „... Problematika vztahů mezi ústní slovesností a literaturou za obrození u Slovanů bude se jevit jako množství úkolů v každé jednotlivé literatuře zvlášť a zároveň v jejich vzájemné spojitosti; tedy bude to práce historicko-srovnávací. Jen tak je možno plně odhalit ideově uměleckou úkonnost té nebo oné komponenty formy, objevit její úkol v tematice a myšlence výtvoru a smysl jejího převzetí z kontextu folklorního do literárního — nebo naopak, např. příznačné typizace obrazů, výskytu nebo zániku žánru.“⁷⁶⁾ Z dalších Wollmanových slov vyplývá, že marxisticko-leninská literární věda stojí dnes v řešení tohoto problému na samém počátku. V tomto smyslu mají Wollmanovy práce nesporně průkopnický charakter a prošlapávají nové cesty budoucím literárněvědným slavistickým pracím. Přinášejí cenné podněty, a to jak po stránce metodické, tak tématické.

Myšlenky všech výše uvedených badatelů — od Astachovové až po Wollmana — jsou pro nás důležitým metodologickým vodítkem v rozpracování problematiky naší práce.